

УДК 821.134.2

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/39-2-26>**Ольга МОРГУНОВА,***orcid.org/0000-0002-9145-4432*

кандидат філологічних наук, доцент,

доцент кафедри англійської філології

Маріупольського державного університету

(Маріуполь, Донецька область, Україна) *msmorgunova07@gmail.com*

СПЕЦИФІКА ОБРАЗУ АНТАГОНІСТА В РАННІЙ ТВОРЧОСТІ КАРЛОСА РУІСА САФОНА (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ «ОПІВНІЧНИЙ ПАЛАЦ»)

У статті здійснено детальний аналіз образу антагоніста в романі іспанського письменника Карлоса Руїса Сафона «Опівнічний палац». Актуальність дослідження зумовлена кількома факторами. По-перше, нині літературознавці мало уваги приділяють раннім романам письменника. Щодо роману «Опівнічний палац», то він майже зовсім не проаналізований у літературознавчому аспекті. По-друге, образи антагоністів поки не були об'єктом окремого дослідження, хоча відіграють важливу роль у розгортанні сюжету романів. За своєю формою роман К. Р. Сафона є твором про підлітків, в якому сюжет розгортається навколо групи дітей, що мають пройти певну ініціацію, розкривши таємницю та врятувавши одне одного. Але насправді саме антагоніст стає центральною віссю оповіді. Важливість образу антагоніста в романі Сафона зумовлена, перш за все, тим, що тільки лиходій володіє таємницею, яка рухає дію роману, детермінуючи вчинки протагоністів, а також значною мірою сам є цією таємницею. Саме цей факт стає основним засобом створення атмосфери утаємничення в романі: непередбачувані й умотивовані тільки для антагоніста вчинки не дають змоги ані героям, ані читачам прорахувати подальший розвиток подій.

Однією з головних ознак антагоніста в романі можна вважати його надприродність, породжену проте з розпачу талановитої людини. Подібна його амбівалентність також слугує засобом утаємничення, оскільки первісно людська природа лиходія змушує героїв шукати людських мотивацій, що виявляються оманливими і непридатними. Говорячи про особливості антагоніста в романі «Опівнічний палац», важливо зауважити специфічні відносини героя з часом і простором. Реальна часопросторова структура ніби є значущою для нього, але виявляється, що він також існує і в категоріях поза часом і простором. Для розуміння подібної бінарності існування важливим виявляється локус станції. Побудований генієм інженера, він стає замкненим всесвітом для його злого відбиття, де простір побутує лише як лабіринт, а час замикається на одній події. Хоча зовні він існує як зруйнована споруда, куди можуть потрапляти головні герої.

Значущість вказаних рис антагоніста в романі «Опівнічний палац» підтверджується і тим фактом, що в образах антагоністів у подальших творах письменника ми спостерігаємо інваріанти виявлених у статті ознак.

Ключові слова: сучасна література, К. Р. Сафон, антагоніст, лиходій, часопростір, надприродність, локус.

Olga MORGUNOVA,*orcid.org/0000-0002-9145-4432*

Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,

Associate Professor at the Department of English Philology

Mariupol State University

(Mariupol, Donetsk region, Ukraine) *msmorgunova07@gmail.com*

THE FEATURES OF AN ANTAGONIST'S IMAGE OF IN THE EARLY OEUVRE OF CARLOS RUIZ ZAFON (ON THE BASIS OF THE NOVEL "MIDNIGHT PALACE")

The article analyzes the image of the antagonist in the novel "Midnight Palace" by the Spanish writer Carlos Ruiz Zafon. The relevance of the study is due to several factors. First, at present literary critics pay little attention to the writer's early novels. As for the novel "Midnight Palace", it is almost not analyzed in the literary aspect. Secondly, the images of antagonists have not yet been the subject of own separate study, although they play an important role in the plot of the novels. In its form, K. R. Zafon's novel is a work about teenagers, in which the plot revolves around a group of children who must undergo a certain initiation, discovering a secret and rescuing each other. But in fact, the antagonist becomes the central axis of the story. The importance of the image of the antagonist in Zafon's novel is primarily due to the fact that only the villain has a secret that drives the action of the novel. It determines the actions of the main characters, and to a large extent the secret is the antagonist himself. It is the fact which is the main way for creating an atmosphere of inscrutability in the novel: unpredictable actions, that is motivated only to the antagonist, do not allow either the characters or the readers to calculate the further development of events.

One of the main features of the antagonist in the novel is his uncanny abilities, supernaturality, but generated by the despair of a talented man. Such ambivalence of the antagonist also makes an ambience of inscrutability, because initially the human nature of the thief forces the heroes to look for human motivations. But that approach is deceptive and unsuitable. Speaking about the features of the antagonist in the novel "Midnight Palace". It is important to note the specific relationship of the hero with time and space. The real chronotopic structure seems to be significant for him, but it turns out that he also exists in categories outside of time and space. To understand such a binary existence, the locus of the station is important. Built by the genius of an engineer, it becomes a closed universe for his evil reflection, where space exists only as a labyrinth, and time closes on one event. Although outwardly it exists as a ruined structure, where the main characters can get.

The significance of said features of the antagonist in the novel "Northern Palace" is confirmed by the fact that in the images of antagonists in subsequent works of the writer, we observe invariants of the features defined in the article.

Key words: modern literature, K. R. Zafon, antagonist, valliant, chronotope, supernaturality, locus.

Постановка проблеми. Творчість видатного іспанського письменника Карлоса Руїса Сафона – одного з відомих європейських авторів – має напрочуд непропорційну рецепцію в читачів і дослідників. Якщо перші на численних форумах рекомендують його твори, пишуть розгорнуті хвальні рецензії на сторінках письменника в електронних бібліотеках, то другі доволі рідко беруть до розгляду романи іспанця. До того ж літературний аналіз книжок К. Р. Сафона виявив і явного фаворита – тетралогію «Цвинтар забутих книжок», особливо її перший роман «Тінь вітру».

Ранні ж твори письменника, як правило, залишаються поза дослідницькою увагою. Крім того, маємо надзвичайно мало літературознавчих робіт, що розглядали б конкретні образи в романах К. Р. Сафона, при тому, що у творах іспанця розробка сюжету почасти значно поступається розробці характерів. Особливо це стосується образів антагоністів, які здебільшого стають сюжетною віссю твору. Таким чином, дослідження образу антагоніста в ранній творчості К. Р. Сафона набуває подвійної актуальності.

Аналіз досліджень. Найбільше досліджена творчість Сафона в лінгвістичному аспекті, що включає аналіз ідіостилу письменника та метафорики його романів (Л. Г. Сутуліна, К. В. Радочин, Є. В. Зверева, І. В. Смуциньська, І. В. Циркунова, Ю. О. Гринько). Неабияку цікавість становлять міждисциплінарні дослідження роману «Тінь вітру», які стосуються проблем історичної пам'яті про болочі події минулого. На думку дослідників, поява і популярність подібних текстів свідчать про «постійний пошук пам'яті в сучасній Іспанії...» (Дж. Меддік, Р. Р. Елліс) (Meddick, 2010: 246).

Літературознавчі підходи до дослідження романів К. Р. Сафона нині переважно зосереджені на визначенні їхніх жанрових ознак. Так, А. О. Мунтян та І. В. Шпак, досліджуючи вияви готичного в романі «Тінь вітру», зауважують, що готична лінія роману достатньо розроблена через архітектуру, атрибутику і колорит готичних романів, хоча й зауважують: «Роман «Тінь вітру» не є

стовідсотково готичним романом, а радше романом, що поєднує в собі декілька літературних традицій...» (Мунтян, 2015: 253)

Щодо концептів та окремих персонажів, то в дослідницьких студіях вони майже не розглядаються, хоча навіть побіжні згадки у статтях про деякі концепти й персонажі, наявні у творчості іспанця, свідчать про їх неабияку роль і в будові сюжету, і у вираженні ідеї романів. А. О. Мунтян, виявляючи ознаки детективного жанру в романі «Тінь вітру», зауважує про важливу сюжетотвірну роль інспектора Фумеро, чия постать не обмежується функціями головного детективного антагоніста, а набуває диявольських ознак (Мунтян). Але, визнаючи важливу роль лиходія, дослідниця тим не менш не приділяє йому гідної уваги.

Мета статті – розглянути образ антагоніста в романі К. Р. Сафона «Опівнічний палац» (твір, що увійшов до циклу «Трилогії туману»), але отримав найменше висвітлення в літературознавчих розвідках), виокремивши його специфічні риси та визначивши його роль для руху сюжету.

Виклад основного матеріалу. Навіть побіжний огляд дає всі підстави стверджувати, що образ антагоніста/лиходія є важливим для кожного з творів К. Р. Сафона. Оскільки лиходії в романах або володіють таємницею, або самі є тією таємницею, саме вони детермінують вчинки головних героїв. Особливо така структура відносин героїв характерна для ранніх творів К. Р. Сафона, зокрема його роману «Опівнічний палац».

Цей твір автор визначив як «роман для юнацтва» (Сафон, 2021: 7), в центрі сюжету якого група підлітків – мешканців дитячого притулку св. Патрика. Вони вигадали назву своїй спільноті – «Човбар сосаєті» – й займаються переважно тим, що мріють про доросле життя й оповідають одне одному страшні історії. Основні події сюжету, що стають своєрідною ініціацією головних героїв, розпочинаються тільки з появою антагоніста – Джавагала, який є носієм таємниці, що надає сенсу всім подіям у творі і вчинкам головних героїв. І, як з'ясується згодом, усі події

життя двох головних героїв – близнюків Бена і Шеррі – зумовлені виключно діями Джавагала. Сенса дій останнього не зрозумілий ні героям, ні читачам до самого фіналу. Звідси виникає тривале відчуття невмотивованості подій роману.

Так, на початку твору антагоніст активно переслідує майора Піка, який чомусь і звідкись рятує двох немовлят, аби переховати їх в Ар'ямі Бос, яка виявляється бабусею немовлят. Джавагал легко знаходить і майора Піка, і директора дитячого будинку, куди анонімно передано одного з близнюків. Та якщо майора антагоніст вбиває, то директора притулку він лише попереджає, обіцяючи повернутися за шістнадцять років. При цьому в обох випадках Джавагал виявляє свою надприродну сутність. Перед головними героями він постає як «зловісний цар п'їтьми на троні, зведеному посеред згарища й руїни» (Сафон, 2021: 264). І образ його пов'язаний зі стихією вогню: він дивує співрозмовників палким поглядом, легко зупиняє і розплавляє кулю, що летить в нього, повільно виходить із палаючих кімнат, викрадає Шеррі через вогняну стіну тощо.

У подібному структуруванні образу антагоніста можна вглядіти своєрідну зовнішню невмотивованість, характерну для казкових оповідей. Незбагненність і непередбачуваність учинків лиходія є головним засобом створення загадкової атмосфери оповіді. І такий прийом ми спостерігаємо в зображенні всіх антагоністів «Трилогії туману». Вони діють як зло, мисляться такими іншими персонажами, крім того, причина їхніх вчинків здебільшого не тільки не пояснюється, але й не вкладається в логіку подій.

Важливо зауважити, що надприродність антагоніста можна трактувати як наскрізний мотив ранніх творів К. Р. Сафона. Зокрема, за таким принципом було зображено головного антагоніста роману «Володар Туману», опублікованого у 1993 році, за рік до «Опівнічного палацу». Загадковий клоун Каїн (він же Володар Туману), здатний роками чекати на дні моря, аби одного дня забрати свій борг. І героям не вдається знайти хоч скільки-небудь логічного пояснення, звідки він узявся, чому Володар Туману так поводить і чому може чекати саме стільки часу. Він просто існує як могутня й невідворотна загроза, як явище, природа якого незбагненна й непояснювана. І герої марно намагаються протистояти йому.

Проте в «Опівнічному палаці» наприродність антагоніста не вичерпує його характеристик. У романі він має в основі своїй цілком людську природу, виражену в дзеркальному відбитті Джавагала – Лагаваджі Чандрі Чаттерджі (перетво-

рення антагоніста з людини на надприродну потвору позначається зміною імені на варіант у зворотному прочитанні). Лагавадж – персонаж, що постає тільки з оповідей героїні та цитат його книжки. Це талановитий інженер, архітектор і письменник – образи, що також стануть наскрізними для романів Сафона: кожна з жертв власного минулого, суспільного зла чи зла надприродного так чи інакше матиме відношення до героїв цієї професії. А Чандрі Чаттерджі, що втілює в собі всі три ці іпостасі, прагне змінити світ, намагається створювати винаходи, що покращили б життя його співвітчизників. Він створює ідеальний будинок для своєї дружини, який опише в книзі, що завчить напам'ять його донька.

Проте мрії Лагаваджа будуть розбиті через підступи його «злого генія» – полковника Лівеліна, чия нищість і жорстокість матимуть цілком людську природу. Піддавшись на його шантаж, Лагавадж водночас із вокзалом і потягом, що мали б змінити економіку Індії, створює смертельну машину для випалювання усього живого, і в результаті герой гине у вогні із 360 сиротами, що їхали разом із ним у потязі. Утворене в результаті цього злиття душі інженера і створеної ним вогняної машини породжує вогняного демона, сутність злоби якого лежала у краху прекрасних мрій: «Змучений дух Джавагала живе відтоді, з'єднаний із пекельною машиною, створеною ним самим» (Сафон, 2021: 226).

Своєрідне переосмислення і глибшу психологічну мотивацію образу інженера, чий прекрасні задуми перетворюються на зло в результаті гіперболізації власних переконань, можемо спостерігати в романі «Марина» (1999). Інженер М. Колвенік, болісно переживаючи недовершеність і вразливість людського тіла, став «людиною, що хотіла обманути смерть, перш ніж вона візьме гору над ним» (Сафон, 2017: 253). Спочатку він виготовляє протези, потім починає модифікувати людські тіла, вдосконалюючи їх до того, що намагається винищити в них все природне. І, врешті-решт, не тільки створює армію технічно відроджених зомбі, але й сам перетворюється на техногенного монстра, складеного з власних винаходів.

Говорячи про специфіку антагоніста в романі Сафона, не можна не зауважити особливі відносини лиходія із часом і простором. З одного боку, він живе у такому ж часопросторовому вимірі, що й головні герої: відвідує приміщення, де тимчасово перебувають Шеррі та її бабуся, приходиться до дитячого притулку св. Патрика, де мешкає Бен, чекає шістнадцять років, поки близнюки підроснуть. Та, з іншого боку, Джавагал, рокриваючи

підліткам свою справжню сутність, зауважує, що це лише частина гри, оскільки час для нього зупинився в день загибелі. Таким чином, антагоніст ніби одночасно існує і в часі, і поза часом. Саме тому кожен із підлітків поодиноці потрапляє у своєрідне часове коло, що знову і знову повторює останні миті життя Лагаваджа: кожен із героїв стикається з потягом-примарою, в якому горять діти-сироти і сам інженер. А розжарений потяг стає фактично новою домішкою для злого духа.

Таке подвійне існування в межах часу й поза ним також можна потрактувати як наскрізну характеристику антагоністів у творах Сафона. У такій позачасовості живе, наприклад, і антагоніст клоун Каїн – Володар Туману з однойменного роману. Зламавши годинник головного героя, він відверто говорить: «Часу, любий Максе, не існує. Він – ілюзія, марево. Навіть твій друг Коперник зрозумів би це, але саме часу йому й не вистачило» (Сафон, 2011: 196).

Специфічне побутування антагоніста поза часом і ніби поза простором, увиразнюється його специфічним зв'язком із двома локусами – будинком, який інженер збудував для своєї дружини, і будівлею станції Джітерз-Гейт, що мала б стати вершиною його інженерного генія. Одразу зауважимо, що і дім, і станція також є наскрізними образами у творчості Сафона, оскільки будинки завжди пов'язані з таємницями чийось життів, а станції врешті стають точкою, куди спрямовані інтенції кожного з героїв, який хоче змінити життя.

Будинок Лагаваджа, який постає у сприйнятті його дітей, змальовано не як місце для побутування родини, а як своєрідну модель всесвіту, що ідентифікує особистість інженера: «Вони опинилися в залі, увігнуте склепіння якого, розписане манументальною фрескою, підтримували потужні візантійські колони. На фресці були представлені незліченні епізоди з діянь персонажів індійської міфології... Стіни залу були уставлені ущерть

повними книжок стелажми... Підлогу вкривала мозаїка з лискучої смальни й скалок гірського кришталю, що створювало ілюзію небозводу із сузір'ями й окремими зірками» (Сафон, 2021: 184).

Проте будинок так і залишився нежилим через загибель інженера, а злий дух оселяється в іншій споруді – на станції, що також має дивну будову: «Ця станція, вся констукція Джітерз-Гейт, є величезною сферою, лише частину якої, ту, що виходить на поверхню, ми можемо бачити. Колона годинника розташована точно на прямовисній лінії від центру бані, як сегмент радіуса» (Сафон, 2021: 253). Ця дивна будівля-сфера із радіусом годинника і лабіринтом тунелів фактично замикає в собі й час і сам дух інженера, виносячи його існування поза реальним простором. Тому фактично всі спроби Джавагала вселитися в тіло одного зі своїх дітей – це спроба вийти із замкненого часопростору, стати частиною реального простору та змінного часу.

Висновки. Отже, можемо констатувати, що образ антагоніста в романі К. Р. Сафона «Опівнічний Палац» чітко виокремлено. Він єдиний носій злих сил, що змушують головних героїв протистояти їм, проходячи у такий спосіб своєрідну посвяту в доросле життя. Також саме лиходій є носієм таємниці, навколо якої обертається сюжет роману, а незрозумілість мотивів антагоніста є головним засобом створення утаємниченості тексту. Остання посилюється надприродністю лиходія: антагоніст має виразно нелюдську природу й існує одночасно в реальному часі й позачасовому просторі. Ця бінарність його існування в часопросторі увиразнюється зв'язком із двома локусами – дому й станції. Важливо також зауважити, що інваріанти визначених рис можна простежити в образах антагоністів у решті ранніх романів К. Р. Сафона, тому подальше дослідження цих образів, їх зіставлення і виявлення інших специфічних особливостей становить наукову перспективу подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мунтян А. О. «Тінь Вітру» Карлоса Руїса Сафона – детективно-таємничий роман. URL: https://revolution.allbest.ru/literature/01143715_0.html
2. Мунтян А. О., Шпак І. В. Angel of the Mist – елементи готичного в романі Карлоса Руїса Сафона «The Shadow of the Wind». *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. VI. С. 247–254.
3. Сафон К. Р. Владыка Тумана : роман. Москва : АСТ: Астрель; Владимир : ВКТ, 2011. 215 с.
4. Сафон К. Р. Марина : роман. Москва : АСТ, Neoclassic, 2017. 320 с.
5. Сафон К. Р. Опівнічний Палац : роман. Харків : Книжковий Клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2021. 304 с.
6. Meddick J. The Telling of Memory in La sombra del viento by Carlos Ruiz Zafon. *Romance Studies*. 2010. Vol. 28. Iss. 4. P. 246–258. DOI: 10.1179/174581510X12817121842092.
7. Ellis R. R. Reading the Spanish past: Library fantasies in Carlos Ruiz Zafon's La sombra del viento. *Bulletin of Spanish Studies*. 2006. Vol. 83. Iss. 6. P. 839–854. DOI: 10.1080/14753820600863907

REFERENCES

1. Muntian A. O. «Tin Vitru» Karlosa Ruisa Zafona – detektyvno-taiemnychi roman. [«The Shadow of the Wind» by Carlos Ruiz Zafon as a detective-mysterious novel] URL: https://revolution.allbest.ru/literature/01143715_0.html [in Ukrainian].
2. Muntian A. O., Shpak I. V. Angel of the Mist – elementy hotychnoho v romani Karlosa Ruisa Zafona «The Shadow of the Wind». [Angel of the Mist – the elements of gothic romance in the novel «The Shadow of the Wind» by Carlos Ruiz Zafon]. *Scientific notes of Berdyansk State Pedagogical University*. 2015. Vol. VI. P. 247–254 [in Ukrainian].
3. Zafon K. R. Vladyka Tumana: roman [Prince of Mist]. M. : AST: Astrel; Vladymyr: VKT, 2011. 215 p. [in Russian].
4. Zafon K. R. Marina: roman [Marina]. M.: ACT, Neoclassic, 2017. 320 c. [in Russian].
5. Zafon K. R. Opivnichnyi Palats: roman [The Midnight Palace]. Kh.: Knyzhkovyi Klub «Klub simeinoho dozvillia», 2021. 304 p. [in Ukrainian].
6. Meddick J. The Telling of Memory in La sombra del viento by Carlos Ruiz Zafon. *Romance Studies*. 2010. Vol. 28. Iss. 4. P. 246–258. DOI: 10.1179/174581510X12817121842092 [in English].
7. Ellis R. R. Reading the Spanish past: Library fantasies in Carlos Ruiz Zafon's La sombra del viento. *Bulletin of Spanish Studies*. 2006. Vol. 83. Iss. 6. P. 839–854. DOI: 10.1080/14753820600863907 [in English].